

Dr. Elvira SULTREKOVA TL2073 Hakas Türkçesi Okuma-Anlama I
Ankara Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara,
2019

Төрүткен чирім, Хакасиям минің!

Хакас чирі. Ағамның ағазының, пабамның пабазының, позымның, палаларымның өскен, төреен чирі. Көк тигірге сіри хас-хачанға тур парыбысхан, чікім хайалығ, ах пөріктіг тасхыллар. Час палачахтың харах чазы осхас ап-арығ, хорлап ахчатхан суғлар. Өңніг чібекнең хоостаан кибіс чабын салған осхас чазылар. Чыл ибіре чалахай күнге сағылчатхан Хакасия.

Хакас чирі — пістің хайхастығ сіліг чир-суубыс. Ол пісті чылығ хойнында хайраллапча, хомзыныста күс, өріністе часка хосча.

«Төрүткен чирім, Хакасиям минің,
Мағаа күлінче чарых оттарың,
Чалбах чазыларың, пөзік тағларың...».

«Чарых оттарың!» Уғаа килістіре пасча поэт чирібістеңер. Ана іди орай хараада ырахтан көрінчелер Ағбан, Харатас, Сорығ, Абаза, Төө Пазы, Майна, Асхыс, Шира паза аннаң даа пасха улуғ-кічіг аалларыбыс.

Күскү-хысхызын, часхы-чайғызын чирібіс аймах-пасха, че хачан даа хайхастығ сіліг поладыр. Наа отнаң чабынып, ағастар пүрленіп, тайға-чазылар чахайахтанчатса, чүрек көөрезіне тыс одырчаа чоғыл. Сарнирың килче. Сағынчазың: «Хайдағ даа улуғ хоосчы пу аймах сырларны читіре хоостап полбас. Часкалығбыс мындағ чирде төреенібіске, мындағ чирче азах пазып, чөрчеткенібіске».

Пу сөстерні үгрен салыңар:

тигірге сіри — gökyüzüne uzanan	чабын салған - örtülmüş
тасхыл — dağ silsilesi	хас-хачанға - sonsuzluğa
чібек - ipekli	ап-арығ - tertemiz
хорлап ахчатхан суғлар — gürülgürül akan sular	
кибіс - halı	чікім — dik
казы - bozkır	сағылчатхан - parıldı
хыл ибіре — tüm yıl boyunca	аймах-пасха — çeşitli
килістіре -uygun	хачан даа — her zaman
ырахтаң - uzaktan	пүленерге - yapraklanmak
хайхастығ - şaşırtıcı	чахайахтан — çiçek açan
Ағбан, Харатас, Сорығ, Абаза — şehirler	
Төө Пазы, Майна, Асхыс, Шира — köyler ve ilçeler	
тыс одырчаа чоғыл — huzur yok	хомзыныс - üzüntü
өрініс — sevinç	хайраллирға — korumak
чүрек көөрезі — kalbin heyecanı	

Идер тоғыстар

1. Текстті чахсы иде хығырарға тимнен салыңар.

2. Текстті орыс тіліне тілбестеңер.

3. Сурығларға нандырыңар:

1) Хакасияда хайдағ тасхылар?

2) Хакас чирінде хайдағ суғлар?

3) Хакасияда хайдағ чазылар?

4) Ниме пасча поэт чирібістеңер?

5) Орай хараада ырахтын ниме көрінче?

4. Пос чирлерге киректелчеткен хозымнар кире пас салыңар. Хайдағ хозымнар иртіріл парған, чарыдыңар.

- 1) Ағам___ ағазы___, пабам___ пабазы___, позым___, палаларым___
өскен, төреен чирі.
- 2) Хакас чирі — піс___ хайхастығ сіліг чир-суу___.
- 3) Ол піс___ чылығ хойны___ хайраллап___, хомзыныс___ күс,
өрініс___ часка хос___.
- 4) Ана іди орай хараа___ ырахтан көрінче___ Ағбан, Харатас, Сорығ,
Абаза, Төө Пазы, Майна, Асхыс, Шира паза аннаң даа пасха улуғ-
кічіг ааллар___.
- 5) Часкалығ___ мындағ чир___ төреенібіс___, мындағ чирче азах пазып,
чөрчеткенібіс___.

Тузаланған литература

1. Ekrem Arıkoğlu. Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük. Ankara: Akçağ Yay.
2. Абумова О.Д., Боргоякова Т.Н., Чанков Д.И. Хакас тілі (хығырчаң книга). - Ағбан: Хакас книга издательствозы, 2005. - 116 с.
3. Хакасско-русский словарь = Хакас-орыс сөстік. - Новосибирск: Наука, 2006. - 1114 с.
4. Газета «Хабар»: <http://khakaschiry.ru>